

**УКРАЇНЬСКА ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА – ДЖЕРЕЛО ГУМАННОСТІ, ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ, МАЙСТЕРНОСТІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ**

*У статті аналізується творча спадщина найбільш яскравих представників української педагогічної думки як джерело гуманності сучасного фахівця.*

*Ключові слова: народна педагогіка, педагогічна думка; гуманність, майстерність вчителя.*

Вітчизняна історія педагогічної думки веде свій початок з давніх часів, точніше, з докиївського періоду. Педагогічні ідеали того часу відповідали образу людини працюючої та хороброї, гуманної та гостинної. Саме на основі цього образу в епоху Київської Русі відбулася подальша концептуалізація педагогічних поглядів слов'янства. Вищим досягненням педагогічної думки Київської Русі є “Повчання Володимира Мономаха дітям” (1053-1125 рр.). У ньому Мономах обґрунтовує необхідність зв'язку освіти з потребами особистості та її діяльності. При цьому особлива увага звертається на необхідність розвитку у дітей ініціативи та працюючості. У “Повчанні” викладаються думки Мономаха про гуманістичні відносини між людьми.

Квінтесенція давньоруських педагогічних поглядів найбільш виразно представлена на сторінках “Изборника” (1076 р.), упорядкованого київським книжником Іоанном. У 44 розділах книги фактично представлена державна концепція виховання, у якій відображуються гуманістичні позиції, що випливають з принципів державної моралі: любов до ближнього, братолюбство між бідними і багатими, необхідність взаємоповаги, людинолюбства тощо. Для феодального суспільства, яким у той час була Київська Русь, це були, безумовно, прогресивні ідеї.

Одним з найбільш важливих методів давньоруської народної педагогіки було мистецтво слова. Слово конденсувало в собі виробничий та життєвий досвід, в ньому відображалися людські почуття і наміри. Живому людському слову завжди надавалося велике значення в суспільному житті. Люди вірили в силу слова, в його правдивість; слово, яке давалось людиною, вважалося нерушимим, воно служило заставою істинності у найрізноманітніших галузях суспільного життя.

Характерною особливістю народної педагогіки того часу є її нерозривний зв'язок з фольклором, історією, досвідом та мудрістю народу, відбитими в сказаннях, легендах, переказах та ін. Треба підкреслити, що народна міфологія слов'ян безпосередньо базувалася на гуманістичних началах. Гуманістичним змістом наповнені колядки, щедрівки, веснянки, приказки, прислів'я, казки, загадки. Казки як елемент народної педагогіки несли в собі ідеали добра і справедливості, перемоги моральних начал над злом и хаосом. Загадки виступали засобами формування і перевірки кмітливості, мудрості.

В епоху Київської Русі зміцнилися традиції давньоруської народної педагогіки, котра стала джерелом української, білоруської, російської етнопедагогіки. Народною педагогікою вже в ті роки чітко усвідомлювалися цілі виховання, його ідеали, підкреслювався гуманістичний смисл навчання і виховання, конкретизувалися основні способи досягнення педагогічного ідеалу.

Ретроспективний аналіз розвитку української народної педагогіки свідчить, що народна педагогіка – це цілісна система, основними принципами котрої завжди були: зв'язок навчання і виховання із життям, трудовий характер виховання, послідовність і наступність виховних впливів, гуманність у поєднанні із розумною вимогливістю до дітей.

На жаль, деякі традиції української народної педагогіки ще недостатньо використовуються і в наші дні. Мова, перш за все, йде про прагнення народу виховувати повагу до старших, навчати спілкуванню з природою, проводити з дітьми кожного вікового періоду яскраві, емоційно насичені свята й ігри.

В аспекті нашого дослідження важливий подальший аналіз творчої спадщини найбільш яскравих представників української педагогічної думки різних епох.

Так, у архієпископа Феофана Прокоповича, визначного педагога і методиста, ректора Київської Академії ми знаходимо думки про те, що ефективність навчання залежить багато в чому від учителя і його мистецтва навчати і виховувати дітей, від його спеціальної підготовки і самоосвіти. Ф. Пропопович накреслив цілий ряд правил, які співзвучні сучасним проблемам навчання і виховання. Серед них: не допускати до педагогічної діяльності без попередньої перевірки знань; якщо за будь-якими обставинами “кандидат в учителя” не витримав іспитів, не відштовхувати його, а “веліти півроку або рік” продовжувати навчання у зв’язку із гострою нестачею учительських кадрів; кожен учитель має стисло і переконливо доносити учням силу науки і учіння. Ф. Пропопович закликав створювати необхідні умови для роботи учителів, забезпечувати їх літературою; готувати вчителів, здібних викладати не один, а два-три предмети.

Важливого значення діяльності вчителя і його професійній підготовці надавав український філософ і просвітитель Г.С.Сковорода. Неодмінною якістю вчителя, – підкреслював він, – має бути покликання до педагогічної професії. Г.С. Сковорода був прихильником гуманізації навчально-виховного процесу, мета якого – сформулювати мислячу, виховану, освічену людину із світлим розумом і гарячими почуттями, підготувати учня до життя на благо народу. В його творчій спадщині розкритий образ учителя, принципами діяльності котрого виступають: любов і повага до особистості учня, почуття власної гідності, безкомпромісність, чесність, служіння добру. Він багаторазово підкреслював, що учитель повинен бути майстром свого діла, знати його і постійно займатися самоосвітою. Девіз Г.С.Сковороди: “Довго навчайся сам, якщо хочеш навчати інших!” – втілений у сучасну систему неперервної освіти у формі післядипломного підвищення вчителями своєї професійної майстерності.

Просвітителем і патріотом, який прагнув зробити хоч “найменше добро” для блага України, є В.М.Каразин – засновник народної школи для сільських дітей у с. Кручик Сумського повіту, організатор та натхненник заснування Харківського університету. Прийнявши від Г.С. Сковороди естафету гуманізму і просвітительства, віру у всемогутність людського розуму, у невідворотність торжества правди і справедливості, В.М.Каразин становиться відданим прихильником народної освіти і прогресивної педагогічної думки на Україні у I пол. XIX століття. Саме йому належить ідея створення Міністерства народної освіти (1802 р.), перед яким він ставив завдання посилення уваги до навчання і виховання дівчат, стверджуючи, що вплив жінок на суспільне життя країни далеко перевершує все інше, а тому, необхідно повсюдно відкривати школи “для дівчат бідного стану”. Для вирішення цієї проблеми на державному рівні В.М.Каразин ретельно розробив програму навчання сільських дівчат у народних школах. Система вітчизняної освіти зобов’язана йому також прискоренням реформи 1804 року, розробкою “Предварительных правил народного просвещения” (1803 р.), “Предначертаний университетских и академических уставов” (1804 р.) та багатьох інших освітніх заходів, котрі в значній мірі визначили прогрес розвитку народної освіти в Україні і Росії.

Ідеї загальної освіти для всього народу відстоював “провідний педагог свого часу” (за висловленням М.В. Гоголя) І.С.Орлай, який стверджував, що навчання – це могутній засіб формування особистості, а його виховний характер – найкращий шлях до її гармонічного розвитку. У педагогічній науці він віддавав пріоритет принципу народності, вважаючи, що виховання буде корисним тільки тоді, коли буде народним, гуманним, здатним виховувати патріота свого народу, сформулювати любов до своєї рідної мови, історії, до Батьківщини. Із спогадів колишніх вихованців і колег І.С.Орлай був людиною гуманною, сердечною, толерантною, справедливою, веселою, за що його всі любили й відносилися до нього з довірою і повагою.

Прийнявши естафету філософії гуманізму і просвітительства від своїх попередників, видатний діяч вітчизняної науки, культури і народної освіти М.А.Максимович уважав, що

реалізація природних задатків і здібностей кожного в прогресивному суспільстві майбутнього можлива тільки за допомогою освіти, школи, гуманістичного навчання та виховання. Відстоюючи ідею демократизації системи народної освіти в Росії і в Україні, він прикладав багато зусиль для впровадження в навчально-виховний процес прогресивних ідей сучасності і минулого.

Ректор Київського університету, історик і літератор він був одним з перших дослідників видатного історико-літературного пам'ятника давньоруської культури – “Слова о полку Игореве”, переклавши його на російську й українську мови. Не менш відомий Максимович як педагог і просвітитель, що зіграв величезну роль в обґрунтуванні повноправності української мови. Вставши на її захист, він стверджував, що українська мова – повноцінна й самостійна, найбільш родинна російській й білоруській, у яких один корінь – давньоруський язик. Невід'ємною частиною педагогічних поглядів М.А. Максимовича, ученого-енциклопедиста, були ідеї всебічного виховання молоді, активізації учнів у навчанні, послідовності й природовідповідності навчально-виховного процесу, врахування індивідуальних особливостей дітей, їхніх природних здібностей. Із цією метою він радив учителям розвивати спостережливість, прагнення до самоосвіти й самовиховання.

Великий і суттєвий внесок у розвиток і пропаганду передової педагогічної думки України внесли М.П.Драгоманов – учений і педагог, публіцист; А.В.Духнович – автор першого посібника з педагогіки “Народна педагогіка на користь училищ і вчителів сільських”; Г.Ф.Квітка-Основ'яненко – письменник і педагог, організатор декількох навчальних закладів; С.М.Ковалив – народний учитель і методист; Ю.А.Федькович – інспектор, учитель і методист, борець за демократизацію та гуманізацію школи; М.І. Пирогов – видатний учений-хірург і не менш видатний діяч народної освіти.

Він стверджував, що педагогічна діяльність є таким мистецтвом, якому треба вчитися в інших, а не тільки розраховувати на себе й що теоретична підготовка вчителя – не менш важлива умова професійної майстерності педагога у поєднанні з покликанням і здібностями.

Серед ознак, за якими можна визначити рівень педагогічної майстерності, М.І. Пирогов називав такі: наскільки учитель здатний підтримувати увагу дітей, але головне – наскільки “предмет навчання” підготує “людину бути людиною”. Він вважав, що усі, хто готується стати “корисним громадянином”, має, перш за все, навчитись бути людиною – розвиненою, чесною, благородною. Кожна людина, перш ніж стати спеціалістом, повинна пройти ступінь загальнолюдського виховання, яка й забезпечить їй формування власне людини, незалежно від того, який спеціальний шлях вона обере у майбутньому.

“Нехай наша молодь дивиться на цей образ і будучність нашої Вітчизни буде забезпечена” – так оцінив моральний вплив М.І.Пирогова на молодь великий педагог К.Д.Ушинський. У свою чергу, погляди Костянтина Дмитровича на проблеми діяльності педагогів, формування педагогічних кадрів склали цілу епоху в теорії і практиці виховання і навчання.

Педагогіка як наука і педагогіка як мистецтво виступають у К.Д.Ушинського як дві сторони єдиного, цілісного явища суспільного життя. Головна мета педагогіки як мистецтва, або, інакше кажучи, педагогічна майстерність, з точки зору Ушинського, – найбільш вміле переломлення у практиці теоретичних положень педагогіки. Тому Ушинський незмінно підкреслював, що без оволодіння педагогічною теорією вчитель не зможе стати справжнім майстром педагогічної праці і забезпечити високий рівень навчання і виховання дітей.

Він справедливо стверджував, що тільки педагогічна практика без педагогічної теорії, що є тим же, що “знахарство у медицині”, не зможе забезпечити розвиток педагогіки як мистецтва. Освітлена же педагогічною теорією, вона явиться чудовим джерелом, з якого буде черпати життєтворчу силу педагогіка як мистецтво і тільки у такій єдності буде успішно зростати та розвиватися педагогічна майстерність учителя.

Розкриваючи складові педагогічної майстерності, К.Д.Ушинський підкреслював, перш за все, силу впливу особистості на дитячі розуми, вплив, який не можна замінити ні посібниками, ні моральними сентенціями, ні системою покарань та заохочень, ніякими

формами, ніякою дисципліною, ніякими уставами і розкладами занять. На думку визначного педагога, важливе значення мають і такі складові: творчість учителя (основна ознака), самовдосконалення, вивчення досвіду, створення свого стилю викладання, своєї системи педагогічної роботи. Їх можна вважати критеріями педагогічної майстерності і сучасного вчителя-вихователя.

Подальший аналіз становлення і розвитку поглядів на професійну майстерність в Україні (1917-1939 рр.) свідчить про те, що вирішенню цієї проблеми приділялася значна увага у процесі фахової підготовки вчителів.

Як стверджує дослідник педагогічної думки цього періоду В.К.Майборода, майбутні вчителі повинні знати поступальний розвиток усіх відомих систем і теорій педагогічної науки і практики, опанувати навичками самостійної роботи і наукових досліджень, уміти доступно і переконливо викладати свій предмет, вірно і чітко висловлювати свої думки, володіти основами красномовства. Обов'язковим було написання і захист дипломної роботи. Приклади тем, що рекомендовано в якості дипломних: “Чи може школа бути вільною?”, “Мистецтво в трудовій школі” тощо. Вважалося, що робота над дипломною темою сприяє не тільки розвитку мислення, але й формуванню самостійності майбутніх учителів як риси їхнього характеру. Окрім посвідчення про закінчення педагогічного навчального закладу, випускники одержували характеристику-рекомендацію: “...може бути вчителем у молодших кружках (класах)”; визнаний “талановитим, здатним до викладання в старших кружках (класах)”. Одержуючи фундаментальну підготовку, молоді вчителі готувалися до викладання декількох споріднених предметів.

Повертаючись до періоду 30-х років з позиції досліджуваної проблеми, слід особливо зазначити популярні в ті роки описи свого досвіду видатними педагогами. Найбільш відомі серед них роботи А.С.Макаренка, хоча його літературні пошуки були не єдиними в публіцистиці тих років. Аналогічні роботи видаються й такими відомими в ті часи педагогами, як М.П.Головін, І.К.Новиков, М.В.Кропачева, А.К.Желтов, К.П.Соколов, А.Ф.Свадковський та ін. Кожна з робіт – це тонкі психологічні спостереження за особливостями становлення педагогічної майстерності ніби “зсередини”, рефлексивно, з позицій безпосередньо включених у виховну й освітню діяльність професіоналів високого рівня, істинних майстрів педагогічної праці.

Особливо цінними, котрі не втратили свого значення й дотепер, є погляди А.С.Макаренка на педагогічну майстерність, на необхідність її формування ще в процесі професійної підготовки молоді до майбутньої діяльності в роки навчання у вузі. Сутністю педагогічної майстерності самого Антона Семеновича, одного із провідних педагогів сучасності, найважливішим, базовим моментом його педагогічної системи є визнання за кожною дитиною, підлітком, юнаком права бути індивідуальністю, особистістю; але ця особистість живе не в абстрактному просторі, а в конкретному соціальному середовищі й тому повинна навчитися координувати свої дії, учинки з навколишніми її людьми. Повніше зрозуміти новизну, новаторство поглядів А.С.Макаренка можна, поглянувши на цю головну, системотворчу ідею його педагогіки з декількох позицій. По-перше, згадаємо, що контингент вихованців А.С.Макаренка становили в основному малолітні злочинці. Висування стосовно них ідей гуманізму, поваги їхнього людського достоїнства було, безсумнівно, новаторським для тих років. Більше того, офіційна педагогіка відповідного періоду ще тільки блукала в пошуках досить чітких орієнтирів для розуміння сутності виховання, розробки форм і методів роботи з дітьми. Декларуючи на словах принципи індивідуального розвитку, людського відношення до дитини, особистісних прав і свобод, педагогічна наука й заснована на ній практика фактично виявлялися безпомічними при переході від теоретичних міркувань до безпосереднього процесу виховання.

Особливу увагу в реалізації процесу навчання й виховання дітей А.С.Макаренко приділяв питанням педагогічної техніки. Він підкреслював, що став почувати себе справжнім майстром тільки тоді, коли навчився говорити “Іди сюди!” з 15-20 відтінками голосу, коли навчився робити 20 нюансів на обличчі та у постаті. За словами Макаренка, педагогічна

техніка – це й мистецтво тону, погляду, повороту. У роботі з дітьми педагогічна техніка допомагає вихователям регулювати відносини в учнівському колективі.

У своїх творах він неодноразово підкреслював необхідність розширення професійної підготовки майбутніх учителів, уведення в навчальний процес вузів нових, нетрадиційних напрямів роботи з тими, кого навчають. Важливого значення А.С.Макаренко надавав оволодінню вчителем уміннями спілкування з колективом і окремими індивідами, проведенню та аналізу педагогічних спостережень, володінню голосом, дикцією, мімікою; настійно рекомендував давати студентам педагогічних вузів знання про технологічний аспект діяльності, створювати у вузах умови для формування професійних умінь, оволодіння основами педагогічної техніки. На його думку, майстерності педагога необхідно навчати точно також, як лікаря й музиканта.

Різноманітні аспекти педагогічної майстерності розкриває у своїх роботах визначний педагог-гуманіст сучасності В.О.Сухомлинський. “Немає у світі... найбільш важкої, найбільш виснажливої для серця роботи, аніж робота педагога”.

Одна з особливостей педагогічної праці, на думку видатного педагога, полягає в тому, що вчитель повинен берегти маленьку людину. Ця специфічна особливість потребує від нього найвищого рівня володіння педагогічною майстерністю.

Довгий час не прийнятий офіційною педагогікою Сухомлинський завоював серця мільйонів педагогів і читачів уроками людинолюбства й доброти, щирості й милосердя, уроками проникливого в душу людського слова. Проникливе слово – само по собі мистецтво тонке. Це й монолог, і діалог, в основі якого нерозривна єдність і взаємоповага педагогів і дітей, щирий інтерес один до одного, взаємне співчуття й співпереживання. Закономірним є твердження педагога про те, що головним предметом у школі має бути людиноведення, а основою педагогічної майстерності педагога – здатність розуміти й відчувати душу дитини.

Педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського – різнобічна і багатопланова. Вся система діяльності Павлиського вчителя пройнята високими принципами гуманізму, глибокою пошаною до особистості дитини. На запитання: “Що найголовнішим було у Вашому житті? – він відповідав: “Любов до дітей!” Щира любов до дітей і справжня педагогічна культура, за Сухомлинським, – поняття нерозривні. Він уважав, що вчитель зобов’язаний уміти дорожити дитячим довір’ям, щадити беззахисність дітей, бути для них утіленням добра і справедливості. Без цих якостей не може бути вчителя. “Якщо вчитель став другом для дитини, якщо ця дружба осяяна благородним потягом, поривом до чогось світлого, розумного, в серці дитини ніколи не з’явиться зло. Виховання без дружби з дитиною можна порівняти з блуканням у сутінках” – стверджував великий педагог.

На сучасному етапі становлення й розвитку вищої педагогічної освіти у напрямі гуманізації, гуманітаризації, переходу до особистісно орієнтованої освітньо-виховної парадигми принципового значення набуває проникнення – повернення до витоків Добра! Милосердя! Людиноведення!, якими так мудро наповнені народна педагогіка та українська педагогічна спадщина.

## ЛІТЕРАТУРА:

1. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР / XVIII – первая половина XIX в./ Под ред. М.Ф. Шабаевой. – М.: Педагогика, 1973. – 608 с.
2. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР /1917-1941 гг.// Н.П.Кузин, М.Н. Колмакова, З.И.Равкин и др. – М.: Педагогика, 1980. – 456 с.
3. Ушинський К.Д. Вибр. пед. тв.: У 2-х т./ За ред. В.М. Столетова. – К.: Рад. школа, 1983. – Т.1. Теоретичні проблеми педагогіки. – 488 с.
4. Ушинський К.Д. Человек как предмет воспитания // Собр. соч. – М.: АПН РСФСР, 1950. – Т.8. – С.429 – 442.
5. Макаренко А.С. Избранные произведения: В 3-х т. Редкол.: Н.Д. Ярмаченко и др. – К.: Рад. шк., 1985. – Т.1. – 496 с.
6. Макаренко А.С. Избранные произведения: В 3-х т. Редкол.: Н.Д. Ярмаченко и др. – К.: Рад. шк., 1985. – Т.2. – 574 с.
7. Сухомлинський В.О. і сучасність: Наук. – метод. збір. – Вип. 1. – К.: Меркурій, 1994. – 162 с.

8. Сухомлинський В.О. і сучасність: Наук. – метод. збір. – Вип. 2, част. 2 – К. – Чернігів: Меркурій, 1996. – 116 с.

Барбина Е.С.

**УКРАИНСКОЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ – ИСТОЧНИК ГУМАННОСТИ, ПРОФЕССИОНАЛИЗМА, МАСТЕРСТВА СОВРЕМЕННОГО СПЕЦИАЛИСТА**

*В статье анализируется творческое наследие наиболее ярких представителей украинской педагогической мысли как источник гуманности современного специалиста.*

*Ключевые слова: народная педагогика, педагогическая мысль; гуманность, мастерство учителя.*

Barbina E.S.

**UKRAINIAN EDUCATIONAL PEDAGOGICAL HERITAGE AS THE BASIS FOR DEVELOPING HUMANITY, PROFESSIONALISM AND PEDAGOGICAL SKILLS OF A MODERN SPECIALIST**

*The heritage of the most brilliant Ukrainian pedagogic scholars as a source of modern specialist's humanity is analyzed in this article.*

*Key words: folk pedagogy; pedagogic scholar; humanity; teacher's skill.*

**УДК 37.018.262**

**Гамоцька Ж.А.**

**ОСНОВНІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНОЇ МОДЕЛІ ВИХОВАННЯ БАТЬКІВ**

*У статті розглянуто основні психолого-педагогічні концепції навчально-теоретичної моделі виховання батьків, визначено провідні положення (виховання необхідних для сімейного життя навичок взаємин між батьками і дітьми), що лежать в основі навчально-теоретичної моделі виховання батьків. Сформульовані основна мета та завдання батьківського виховання за навчально-теоретичною моделлю, пов'язані з поглибленням батьками своїх педагогічних знань.*

*Ключові слова: сім'я, виховання батьків, педагогічна освіта батьків.*

*Постановка проблеми.* Педагогізація сім'ї сьогодні є одним із пріоритетів розвитку освіти в Україні. Саме тому однією з головних функцій сучасного суспільства повинно стати поширення знань і досвіду з батьківського виховання, теоретичної і практичної підготовки дорослих до виконання батьківських функцій. У пошуку оптимальних шляхів, методів та форм організації педагогічної освіти батьків значну роль відіграє вивчення та творче осмислення кращих ідей дослідників як зарубіжної, так і вітчизняної науки.

Аналіз досліджень з проблем сім'ї та сімейного виховання свідчить про те, що батьки все більше потребують допомоги спеціалістів. Консультації і рекомендації необхідні кожній родині, вважає Ю. Хямляйнен. Він підкреслює, що виховання батьків – це, насамперед, накопичення знань, умінь та навичок виконання батьківських функцій і виховання дітей, це “найбільшою мірою просвітницька робота, звернена до свідомості людини” [3].

Сьогодні в Україні проблема виховання батьків потребує обґрунтування теоретичних основ для її розв'язання у руслі завдань розвитку сучасної освіти. Розв'язання цього питання пов'язане, в першу чергу, із його поглибленим системним науковим вивченням, результати якого мають бути відображені в створенні державних програм педагогічної освіти батьків. Зарубіжний досвід, де вченими розроблено й апробовано декілька концепцій проблеми виховання батьків, свідчить про таку можливість.

*Ступінь дослідження проблеми.* Проблема педагогічної освіти батьків привертала увагу вчителів-практиків, науковців, державних і політичних діячів у різні історичні епохи.